

ЮРКОВА

Оксана Віталіївна —

кандидат історичних наук,
провідний науковий
співробітник відділу історії
України 20–30-х років ХХ ст.
Інституту історії України НАН
України

«РЕКВІЗИЦІЯ ПО-БІЛЬШОВИЦЬКИ», АБО ЯК ПАНСІОН ГРАФІНИ ЛЕВАШОВОЇ СТАВ ВЛАСНІСТЮ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

У Києві добре відомий триповерховий будинок по вулиці Володимирській, 54. Стіни його світло-гірчичних із білими вставками ампірних фасадів оформлені рустом і профільованими листвами. Оскільки з лютого 1919 р. будинок перебуває у власності Академії і в ньому розташовується Президія НАН України, між вікнами першого поверху на фасаді, що виходить на Володимирську, на пошану семи попередніх президентів Академії (В. Вернадського, О. Левицького, М. Василенка, В. Липського, Д. Заболотного, О. Богомольця та О. Палладіна) встановлено меморіальні дошки з білого мармуру з написом позолотою. Про історію будівлі, про те, хто саме і чому сто років тому ухвалив рішення передати її Академії, про те, як відбувався процес передачі, а також про непрості, часом драматичні, перші місяці Академії в цих стінах йдеться у пропонованій статті.

14 листопада 1918 р. гетьман України Павло Скоропадський підписав ухвалений Радою міністрів Української Держави Закон про заснування у Києві Української академії наук (УАН). У Законі було визначено початкові кроки розгортання роботи УАН і, найголовніше, введено в дію Статут і штатний розпис Академії та її установ. Однак, попри те, що за Статутом при Академії у складі її трьох відділів було засновано 15 науководослідних інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінети, 2 лабораторії, Ботанічний та Акліматизаційний сади, Астрономічну обсерваторію, Біологічну станцію, Друкарню та Національну бібліотеку, жодних земельних ділянок, будинків чи бодай якихось приміщень за УАН на момент її створення закріплено не було.

Втім, відповідно до того самого Статуту, Академія отримала права юридичної особи, зокрема, вона могла набувати, відчувати і заставляти рухоме й нерухоме майно.

Передбачалося, що Академія поступово розв'яже свої майнові проблеми, тим більше, що ще 13 листопада 1918 р. Рада міністрів Української Держави спеціальною постановою асигнувала до кінця року 869 216 крб 69 коп. на утримання Акаде-

Пансіон графині Левашової. На фасаді по центру між другим та третім поверхами добре видно вивіску пансіону. Фото 1906 р.

мії, і 65% від цієї суми (566 250 крб) передбачено було саме на господарські та організаційні видатки¹.

Проте в найближчі місяці ані за гетьмана, ані за Директорії УНР Академія, діючи у законний спосіб, майнове питання вирішити не змогла. У Києві вільних приміщень не було, а нове будівництво новоствореній Академії, хай би як про це мріялося, було недоступне, передусім фінансово.

Перше нерухоме майно — окремих будинок по вулиці Великій Володимирській, 54, що належав пансіону графині Левашової, — УАН отримала від більшовиків. 11 лютого 1919 р. у київських газетах було оголошено наказ народного комісара освіти УСРР В. Затонського, згідно з яким садибу пансіону графині Левашової «із усім приналежним до нього рухомим майном» було передано Академії без будь-якої грошової винагороди². Спосіб, у який було здійснено передачу будинку, голова-

президент УАН В. Вернадський у своєму щоденнику небезпідставно назвав «реквізицією по-більшовицьки»³.

У радянській історіографії факт отримання Українською академією наук першого нерухомого майна набув специфічної ідеологічної та інституційної інтерпретації. Вже на початку 1930-х років підкреслювалося, що саме завдяки радянській владі, яка стала піклуватися про Академію, забезпечивши академічних працівників місцем роботи (тобто будинком пансіону Левашової), ця установа розгорнула «справжню наукову діяльність»⁴. «Лише радянська влада створила умови для початку роботи Академії наук», — безапеляційно заявляв під час відзначення 25-річчя Академії у 1944 р. академік О. Палладін, на той час віце-президент АН УРСР⁵.

Ця теза надалі перетворилася на домінуючу. Особливо це проявилось в 1967 р., коли в СРСР відзначали 50-річчя «Великого Жовтня», та у 1969 р. під час святкування півві-

¹ Постанова Ради міністрів Української Держави про асигнування коштів на утримання УАН. *Державний вісник*. Київ. 1918. № 73. 22 листопада. С. 3; *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали*: у 2 т. Т. 2. К.: Темпора, 2015. С. 351–352.

² *Київський комуніст*. Київ. 1919. № 16(24). 11 лютого. С. 1.

³ Вернадский В.И. *Дневники. 1917–1921*. К.: Наук. думка, 1994. С. 130.

⁴ Артемський А.Я. *Що таке Всеукраїнська Академія наук (ВУАН)*. К., 1931. С. 14.

⁵ Палладін О. *Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1919–1944*. К., 1944. С. 4.

кового ювілею Академії наук за «радянським календарем». Примітно, що винайдене досить розпливчате і дещо двозначне формулювання про «початок роботи» (Академія наук «розпочала свою діяльність на зорі радянської влади на Україні» у лютому 1919 р.⁶) згодом втратило свій закамурфльований підтекст про створення Академії до приходу більшовиків. Гра з прихованими смислами, замовчування підписаного Павлом Скоропадським закону, а разом з тим активної розбудовчої діяльності УАН за доби Української Держави та УНР врешті-решт призвели до отожднення «початку роботи» Академії наук з її «заснуванням».

Зрештою, факт отримання УАН будинку на Володимирській, 54 концептуально прив'язали саме до заснування Академії. У найбільш концентрованому вигляді це було сформульовано у гаслі «Академія наук Української РСР» у «Радянській енциклопедії історії України» в 1969 р.: «Восени 1918 року група вчених на чолі з акад. В.І. Вернадським розробила проект організації УАН, який було здійснено 1919 після встановлення Рад[янської] влади на Україні. 11.ІІ.1919 було оголошено наказ Наркомату освіти УРСР про матеріальне забезпечення АН і створення умов для її розвитку. Цей день фактично став початком існування АН УРСР»⁷ (виділено курсивом мною. — Авт.).

З того часу і до кінця 1980-х років створення Академії датувалося лютим 1919 р. Штучність цієї хронології унаочнювали дві дати, що були у вжитку. Поперемінно заснування Академії позначали то 11 лютого (в цьому випадку відштовхувалися від дати газетної публікації наказу В. Затонського про реквізицію пансіону графині Левашової), то 12 лютого, коли від-

булося перше після встановлення радянської влади у Києві Спільне зібрання УАН (і там-таки було заслухано питання про отримання Академією першого нерухомого майна)⁸.

Принагідно зауважу цікаву колізію у візуальній репрезентації Академії наук. Незважаючи на те, що офіційний дискурс відштовхувався від дати отримання Академією будинку пансіону Левашової, сам будинок у повоєнний час у візуальному просторі зафіксований не був.

Найяскравіше це проявилось знов-таки під час святкування піввікового ювілею Академії. Ювілейні видання та матеріали, зокрема марка і велика настільна медаль, ілюстративний матеріал до енциклопедичних гасел про АН УРСР у союзних та республіканських виданнях містили зображення не будинку на Володимирській, 54, а світлину величної академічної будівлі, що займала цілий квартал і виходила фасадами на вул. Володимирську (тоді — Короленка), Б. Хмельницького (тоді — Леніна) та Терещенківську (тоді — Чудновського) (нині цей будинок має кілька адрес: вул. Терещенківська, 2, 4, — вул. Б. Хмельницького, 15 — вул. Володимирська, 55).

Цей комплекс почали будувати у 1914 р. за проектом архітектора Павла Альошина для Міністерської жіночої гімназії св. княгині Ольги, але через Першу світову війну будівництво не було завершено. У 1927 р. недобудовану споруду передали Всеукраїнській академії наук (ВУАН) і після перепланування та оздоблення у 1929 р. в ній розмістили велику кількість академічних установ, конференц-залу, а на другому поверсі (вхід з вулиці Короленка, 55, нині — Володимирської, 55) облаштували кабінет президента ВУАН⁹. Відтоді за цією великою будівлею закріпилося означення «нового

⁶ Див.: *Історія Академії наук Української РСР*: у 2 кн. Кн. 1. К.: Головна редакція УРЕ, 1967. С. 11; Немошкालенко В.В., Новиков Н.В., Пелых В.М. *Академія наук Української ССР. 1969*. К.: Наук. думка, 1969. С. 7; Академія наук Української РСР. У кн.: *Українська радянська енциклопедія*. Т. 1. К., 1977. С. 105; *Академія наук Української ССР. 1919–1979*: справочник. К.: Наук. думка, 1979. С. 11 та ін.

⁷ Академія наук Української РСР. У кн.: *Радянська енциклопедія історії України*: в 4 т. Т. 1. К.: Головна редакція УРЕ, 1969. С. 39.

⁸ Докладніше див.: Юркова О. Дати заснування Української академії наук: яка правильна? *Історична правда*. 2018. 14 листопада. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/11/14/153274/>

⁹ *Київ: провідник*. За ред. Ф. Ернста. К.: [Держтрест «К.-Д.»: 2-га друк.], 1930. С. 197; Київ. У кн.: *Звід пам'яток історії та культури України*: енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. II. Головна редакція Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2003. С. 699.

Велика настільна медаль, виготовлена до 50-ї річниці створення Академії наук УРСР, із зображенням «нового» академічного будинку та зафіксованою «радянською» датою створення Академії. Медальєр Олег Кошевой. 1969 р.

будинку» Академії наук (на противагу «старому будинку», тобто пансіону Левашової). Це і зафіксував у 1930 р. відомий путівник по Києву, укладений істориком-мистецтвознавцем Федором Ернстом¹⁰.

Якщо вважати головним академічним будинком той, де знаходиться кабінет президента Академії, то справді, «новий» будинок таким був. Але аж ніяк не у 1969 р., коли відзначали «радянський» піввіковий ювілей Академії, та в подальші роки, а лише у 1929–1941 та 1944–1945 рр. У 1945 р. президент та Президія АН УРСР повернулися до відремонтованого після війни будинку по вул. Володимирській, 54 і перебувають там до сьогодні.

Зображення «старого» академічного будинку на Володимирській, 54 актуалізувалося на початку 1990-х років, коли відновили справжню дату заснування Академії та повернули з небуття не лише сотні імен репресованих науковців, а й імена «забутих» за радянської влади президентів УАН. Нарешті, до 100-річчя НАН України у 2018 р. на реверсі випущеної Національним банком України ювілейної монети у 5 гривень портрет першого президента УАН В. Вернадського було зображено на тлі обрису будівлі Президії НАН України.

Що ж отримала Українська академія наук у лютому 1919 р. від більшовиків?

Двоповерховий будинок на Великій Володимирській вулиці побудовано у 1851–1852 рр.

¹⁰ Київ: провідник. С. 192, 195.

навпроти садиби Першої чоловічої гімназії за проектом архітектора Олександра Беретті. Він був призначений для заснованого ще в 1834 р. «училища для бідних дівчат, круглих сиріт всіх станів»¹¹. Училище існувало завдяки фінансовій підтримці київського Товариства допомоги бідним. За словами попечителя Київського навчального округу Є. фон Брадке¹², головою Товариства була «надзвичайно достойна жінка» — графиня Євдокія Василівна Левашова (у дівочтві Пашкова, 1796–1868), дружина тодішнього київського військового губернатора, подільського та волинського генерал-губернатора Василя Васильовича Левашова (1783–1848)¹³. За її прізвищем училище і здобуло назву «Левашовського».

Спочатку училище розташовувалося в «палацовій частині» Києва, в районі Кловського урочища. Однак на початку 1850-х років там розпочалося будівництво, по Кловському яру вирішено було прокласти нову дорогу. У лютому 1852 р. за згодою київського цивільного губернатора І. Фундукля було ухвалено два одноповерхові будинки училища викупити в казну, а училище перевести до новозбудованого будинку на Велику Володимирську вулицю (переїзд здійснили того самого 1852 р.)¹⁴.

У 1865 р. училище було перетворено на пансіон графині Левашової при Фундуклеївській гімназії. Воно було розраховано на 100 вихованок, які мешкали в пансіоні, а навчалися в гімназії, яка розмістилася за квартал на Фундуклеївській вулиці (гімназію було відкрито в 1860 р.). Згодом кількість учениць у гімназії і, відповідно, вихованок у пансіоні зросла. Тому

¹¹ Не слід плутати із заснованим у 1838 р. Київським інститутом шляхетних дівчат.

¹² Автобіографические записки сенатора Е.Ф. фон-Брадке. *Русский архив*. М., 1875. Кн. 3. С. 275.

¹³ Лихачева Е.О. *Материалы для истории женского образования в России (1086–1856)*. СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1899. Ч. III: 1828–1855. С. 31–32; Иконников В.С. Киев в 1654–1855 гг.: исторический очерк. К.: Тип. имп. ун-та св. Владимира, 1904. С. 258–259.

¹⁴ Державний архів Київської області, ф. 1, оп. 295, спр. 45053, арк. 1–63.

в 1891–1892 рр. архітектор Костянтин Тарасов надбудував третій поверх¹⁵.

Про побут пансіонерок дбали, поточний косметичний ремонт у будинку був звичайною справою, а в 1909 р. провели і капітальний ремонт. Потреба в ньому була з багатьох причин: і тинькування зовні потріскалося та відпадало, і залізний дах проіржавів, і фарба зі стін та даху зійшла, і підлоги у дортуарах (спальнях дівчат) та класах витерлися, і шпалери почасти відклеїлися, а у підвальному приміщенні було сиро. Всі ці та інші проблеми було зафіксовано у серпні 1908 р. членами господарського комітету пансіону та архітектором гімназій Дмитром Шпіллером, які разом ретельно оглянули будинок як зовні, так і всередині¹⁶. Згідно з ухваленим планом, наступного року будинок було відремонтовано під загальним наглядом Д. Шпіллера та київського міського архітектора Олександра Кривошеєва¹⁷.

Повалення самодержавства у лютому 1917 р. дало поштовх для розгортання Української революції. Після того, як у Києві в будинку Педагогічного музею — якраз навпроти пансіону Левашової — у березні 1917 р. розмістилася Українська Центральна Рада (УЦР), будинок пансіону фактично опинився в центрі подій. На вулиці між цими двома будівлями неодноразово проходили різні демонстрації, тут збиралися делегати різноманітних з'їздів, часто відбувалися мітинги.

Зберіглося кілька світлин мітингу з нагоди відправлення 3-го Українського козацького полку імені М. Грушевського на фронт 14(1) липня 1917 р.¹⁸, який проходив саме перед

Монета номіналом 5 гривень, випущена Національним банком України до 100-річчя НАН України. Реверс та аверс. Зображення з сайту <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4308>

пансіоном Левашової. Фотограф зафіксував виступи на мітингу голови УЦР Михайла Грушевського та генерального секретаря військових справ Симона Петлюри.

В умовах хронічної нестачі приміщень для різних установ та організацій, що створювалися на хвилі революційного піднесення, та для розміщення делегатів численних з'їздів, які прибували до Києва, в місті почали активно використовувати помешкання навчальних закладів (в роки Першої світової війни їх вибірково відводили переважно під лазарети).

Зокрема, вже навесні та влітку 1917 р. у будинку Фундуклеївської гімназії розташувався Міський продовольчий комітет, там ночували

<http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0006281>

<http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0006282>

<http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0006288>

Одну з цих фотографій було опубліковано відразу в 1917 р. Див.: *Художній альбом України*. Полтава: Видання С.Г. Вольченка, 1917. С. 81. Детальніше: Каталог оригінальних фотографій Михайла Грушевського з колекції ІМГ. <http://immh.kiev.ua/katalog-originalnih-fotografiy-mihayla-grushevskogo-z-kolektsiyi-immg/#jp-carousel-1425>

¹⁵ Звід пам'яток історії та культури України: Енциклопедичне видання. Київ. Кн. 1, ч. I: А–Л. К.: Головна редакція Зводу пам'яток історії та культури при видавництві «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2003. С. 276–277.

¹⁶ Державний архів міста Києва (далі – ДАК), ф. 90, оп. 1, спр. 2541, арк. 26.

¹⁷ Там само, арк. 41–44, 58–87.

¹⁸ Світлина зберігається у Державному центральному музеї сучасної історії Росії (Государственный центральный музей современной истории России), № 3577/7; 5017/20; 11893/35; 12627/13. Детальніше див.: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0006280>

Мітинг з нагоди відправлення 3-го Українського козацького полку імені М. Грушевського на фронт 14(1) липня 1917 р. перед будинком пансіону Левашової.
Джерело: Картка документа на сайті Державного каталогу предметів музейних колекцій Російської Федерації.
<https://goskatalog.ru/portal/#/collections?id=4981873>

представники Української селянської спілки, які прибули на з'їзд, засідали (і тут же жили) делегати Всеросійського авіаційного з'їзду тощо, у Києво-Подільській жіночій гімназії було створено гуртожиток для амністованих політичних в'язнів, там же квартирували кілька сотень румунських військових¹⁹. Пансіон Левашової використовували як своєрідну «господарську базу» — звідти брали ліжка, матраци, посуд. Майно позичали як до «своїх» Фундуклеївської та Києво-Подільської гімназій, так і до Київської ремісничої школи на Кадетському шосе²⁰.

На початку літа 1917 р. в будинку пансіону за рішенням Київської міської управи розмістився створений у травні Український генеральний військовий комітет (УГВК). Це викликало неабияке занепокоєння керівництва пансіону. На той час у пансіоні проживало 15 учениць старших класів, і перебування в одному приміщенні дівчат та військовиків очільники пансіону вважали недоречним. Крім того, через зайняте приміщення неможливо було провести запланований на літо ремонт²¹. Начальник Фунду-

клеївської гімназії Роман Вольф неодноразово звертався до генерального секретаря військових справ та голови УГВК С. Петлюри, до Київської міської управи з проханням звільнити приміщення, адже навчання у гімназіях розпочиналося 29(16) серпня, а вже з 25(12) серпня до пансіону мали заїжджати вихованки²². Щобільше, Р. Вольф вимагав від УГВК заплатити за використану воду, провести дезінфекцію приміщень, відремонтувати туалети і стелю, а також замінити на нові 60 драпових ковдр, що були приведені у непридатний стан²³.

Не отримавши жодної відповіді, 27(14) серпня 1917 р. Р. Вольф звернувся напряму до голови УЦР М. Грушевського з проханням посприяти виселенню УГВК²⁴.

Така наполегливість відіграла свою роль — військові пансіон залишили, і в 1917/18 навчальному році він працював нормально. Варто зазначити, що за щасливим збігом обставин будівля залишилася майже неушкодженою під час бомбардування Києва військами М. Му-

¹⁹ ДАК, ф. 90, оп. 1, спр. 3140, арк. 8, 32, 34, 77.

²⁰ Там само, арк. 33–33-зв., 36.

²¹ Там само, арк. 39.

²² Там само, арк. 73–73-зв., 74, 82.

²³ Там само, арк. 80, 83.

²⁴ Там само, арк. 86. Примітно, що лист було написано українською мовою (листи до УГВК та Міської управи Р. Вольф писав російською).

Виступ голови УЦР М. Грушевського на мітингу з нагоди відправлення 3-го Українського козацького полку імені М. Грушевського на фронт 14(1) липня 1917 р. перед будинком пансіону Левашової. Джерело: Картка документа на сайті Державного каталогу предметів музейних колекцій Російської Федерації. <https://goskatalog.ru/portal/#/collections?id=4989409>

равйова в січні 1918 р.: для ремонту вибоїн у стінах вистачило незначної кількості цементу, вибиті вікна засклили, а пошкодження даху вже у березні ліквідували²⁵.

Станом на початок квітня 1918 р. у закладі була 101 вихованка. З наближенням літа й канікул кількість пансіонерок зменшилася: на кінець квітня у пансіоні залишилося 83 особи, а у травні проживало 47 службовців пансіону і гімназій та 28 пансіонерок, тобто загалом 75 осіб²⁶. Однак уже восени дівчата повернулися до навчання, і у вересні в пансіоні мешкало 160 осіб²⁷. Нормальній роботі сприяло й те, що дружина гетьмана Павла Скоропадського Олександра Скоропадська у серпні 1918 р. відповіла згодою на пропозицію господарського комітету пансіону стати почесною блюстителькою пансіону графині Левашової²⁸.

Як і під час літніх вакацій 1917 р., влітку 1918 р. у пансіоні, з якого додому роз'їхалося більшість вихованок, розміщувалися сторонні особи. Однак цього року то були не військові, а поважні професори.

²⁵ Там само, спр. 3161, арк. 6, 15, 10.

²⁶ Там само, спр. 3159, арк. 14, 17, 32.

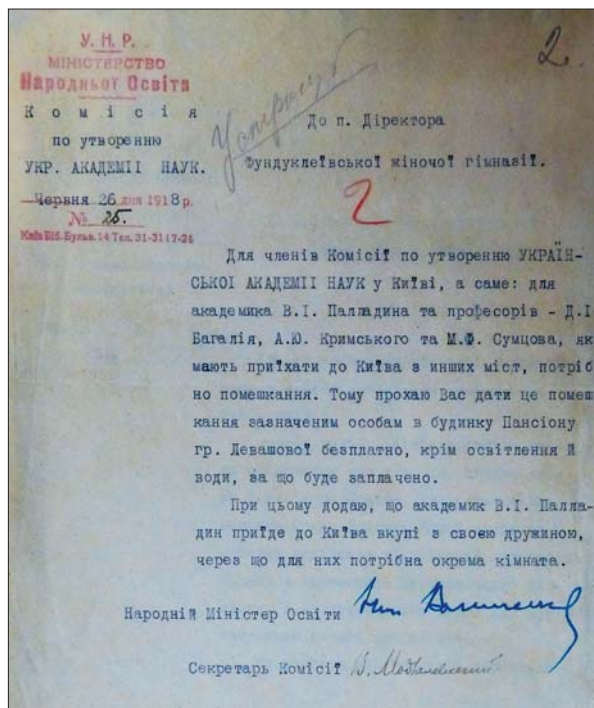
²⁷ Там само, арк. 61, 47.

²⁸ Там само, спр. 3164, арк. 1.

Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського професор Київського університету Микола Василенко, який отримав портфель міністра освіти у Раді міністрів Української Держави, з травня 1918 р. розпочав системну роботу зі створення Академії наук. На його пропозицію було організовано Комісію для вироблення законопроекту по заснуванню Української академії наук у Києві. Очолити її погодився акад. Володимир Вернадський. До роботи в Комісії були запрошені як вчені-княни, так і професори вищих навчальних закладів, які мешкали не в Києві, а тому постало питання про їх проживання в місті. І саме міністр народної освіти взявся за його вирішення. З легкої руки М. Василенка у червні 1918 р. осідком для творців Української академії наук було визначено Левашовський пансіон.

Уже 21 червня 1918 р. Міністерство народної освіти надіслало лист директору Фунду-клеївської гімназії, де просило згоди «на негайне виділення відповідної кількості кімнат у помешканні Левашовського пансіону (В. Володимирська вул.) для розташування десяти професорів»²⁹. А 26 червня листа директору

²⁹ Там само, спр. 3162, арк. 3.

Лист міністра народної освіти Української Держави М. Василенка до директора Фундуклеївської гімназії від 26 червня 1918 р.

гімназії підписав уже сам міністр. Він уточнив, що до Києва планують приїхати академік Російської академії наук Володимир Палладін з дружиною та професори Дмитро Багалій, Агатагел Кримський і Микола Сумцов. Міністр просив надати їм помешкання у Левашовському пансіоні безоплатно, проте зазначав, що за використану електрику та воду буде заплачено³⁰.

Зрештою, до Києва зі згаданих М. Василенком чотирьох учених доїхали лише двоє — Д. Багалій та трохи згодом А. Кримський. В. Палладін захворів і не зміг виїхати з Харкова³¹, так і не прибув до Києва і М. Сумцов.

³⁰ Там само, арк. 2.

³¹ Див.: Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал [№ 1]. 9 юлія 1918 г. В кн.: *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). К., 2011. С. 199.

Перше засідання Комісії з опрацювання законопроекту про УАН відбулося 9 липня 1918 р. Відтоді засідання проходили регулярно двічі на тиждень. По середах вчені збиралися в Міністерстві освіти та мистецтва Української Держави в кабінеті міністра М. Василенка у будинку Першої київської чоловічої гімназії на Бібіковському бульварі, 14 (зараз це «жовтий» корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка), по суботах дискусії велися в Музеї мистецтв при Університеті св. Володимира (нині — «червоний» корпус університету).

Обговорення аж ніяк не були формальними. Детально дискутувалися питання назви Академії, принципи її заснування та структури, кількість академіків і підстави обрання, засади функціонування при Академії Національної бібліотеки та Національного архіву, без яких Академія не мислилася. Скрупульозно виписувалися принципи опублікування праць членів Академії, зокрема щодо мови публікацій. Увага також приділялася й неочікуваним на перший погляд питанням про премії та стипендії, причому визначалися не лише засади присудження премій, а й їхній грошовий вимір.

Питання про виділення приміщень та землі для Академії та її установ було одним з наріжних. Обговорювали різні варіанти. Вже 24 липня В. Вернадський доповідав про подану ним гетьману Записку³² про відведення для Академії наук тимчасового приміщення в будівлі Володимирського кадетського корпусу (нині — Міністерство оборони України). Втім, на розміщення в кадетському корпусі претендував і створюваний Український державний університет (зрештою, він його і отримав). Циркулював у владних колах і план забудови Звіринця, зруйнованого внаслідок вибуху артилерійських складів у червні 1918 р. У цьому київському районі передбачалося зведення комплексу будівель Академії та Державного університету. Про цей план, за словами В. Вер-

³² Див.: *Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали*. К., 1993. С. 142–143.

надського, йшлося під час його бесіди з гетьманом, що відбулася напередодні³³.

Оскільки знайти приміщення для Академії виявилось непросто, 14 серпня було створено спеціальну підкомісію для розв'язання питання про тимчасове і постійне місцеперебування Академії. До складу підкомісії, яку очолив Д. Багалій, увійшли В. Вернадський, Г. Павлуцький, С. Тимошенко і М. Туган-Барановський. Члени підкомісії мали оглянути Звіринець, Кадетський корпус та будівлю Комерційного інституту (нині — головний корпус Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова)³⁴ та зорієнтуватися, що більше влаштовує Академію. Загалом плани були великі — передбачалося, що для новоствореної Академії від початку будуть потрібні 12 помешкань для роботи і велика зала для засідань³⁵.

14 вересня побажання набули конкретних обрисів: члени Комісії дійшли згоди, що Академії потрібні «15 помешкань загальною площею біля 180 кв. сажнів (зала загальних засідань, 5 кабінетів для президента, голів відділів та неодмінного секретаря, 2 для його канцелярії, 2 для канцелярії правління, 1 для скарбника та бухгалтера, 1 приймальня, 1 загальна для службовців, 1 лекторій і 1 для правління). Надалі рахуючи по 30 кв. сажнів для кабінету кожного академіка та вважаючи, що наступного року буде всього 36 академіків, з'ясувалося, що, крім того, потрібна ще площа приміщень біля 1080 кв. сажнів. Ці приміщення можуть мати також характер запасних приміщень, якими тимчасово можуть

користуватись академіки у випадку відсутності квартир»³⁶.

Та оскільки такої кількості вільних приміщень у Києві тоді не було, члени Комісії на своєму останньому засіданні 17 вересня ухвалили звернутися з проханням до Українського державного університету, що розгортав роботу в стінах Кадетського корпусу, виділити тимчасові приміщення для Академії³⁷. Проте домовитися не вдалося.

Коли Рада міністрів Української Держави на своєму засіданні 1 листопада 1918 р. розглядала законопроект про створення УАН, окремо обговорювалося питання про академічну нерухомість. Міністру народної освіти було доручено «увійти в зносини з підлеглими відомствами, щоб в найскорішому часі була відведена з державних земель площа землі, яку потрібно для правильного і широкого розвитку діяльності Академії, не далеко від м. Києва під Ботанічний сад до 120 дес., а під Акліматизаційний сад до 1000 дес.». На саму Академію покладалося розроблення плану та кошторису будівництва академічного комплексу, щоправда, з невеликим застереженням: «як тільки обставини дозволять почати будівничу діяльність». Оскільки було ясно, що найближчим часом ці плани навряд чи здійсняться, йшлося і про відведення для Академії тимчасових помешкань, «поки будуть збудовані відповідні будинки Академії наук». Однак це були лише гарні наміри, жодних конкретних пропозицій та адрес зафіксовано не було³⁸.

Перше Спільне зібрання УАН відбулося 27 листопада 1918 р. не у власному приміщенні, а «у приймах». Кімнату для зборів надало Українське наукове товариство у Києві в бу-

³³ Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал № 5. 24 лютого 1918 г. В кн.: *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. С. 210.

³⁴ Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал № 10. 14 августа 1918 г. Там само. С. 225.

³⁵ Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал № 16. 31 августа 1918 г. Там само. С. 232.

³⁶ Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал № 22. 14 сентября 1918 г. Там само. С. 242.

³⁷ Журнали засідань Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Журнал № 23. 17 сентября 1918 г. Там само. С. 243.

³⁸ *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали*: у 2 т. Т. 1. К.: Темпора, 2015. С. 342–343.

динку по вул. Велика Підвальна, 36 (нині — вул. Ярославів Вал, 36)³⁹.

Друге Спільне зібрання УАН мала провести вже у своєму приміщенні, яке напередодні Рада міністрів ухвалила віддати Академії. Принаймні академіки вже планували розміститися на двох поверхах Комерційного інституту, а у Педагогічному музеї влаштувати Національну бібліотеку. Однак цього не сталося. За розпорядженням міністра внутрішніх справ Української Держави Ігоря Кістяківського ці помешкання було реквізовано на користь військових — добровольчих дружин, що там вже розквартирувалися⁴⁰. У результаті Спільне зібрання тіснилося в одній вільній кімнатці Комерційного інституту.

УАН довелося вчергове вирішувати проблему розміщення. Вчені домагалися скасування постанови міністра і водночас займалися пошуками іншого будинку. Президент УАН В. Вернадський та неодмінний секретар А. Кримський на початку грудня отримали від І. Кістяківського обіцянку, що військовики звільнять другий поверх Комерційного інституту, який Академія вже винайняла. Що ж до Педагогічного музею, то новини були невтішними — ніхто у воєнний час віддавати великий будинок у центрі міста під бібліотеку не збирався⁴¹.

Зміна влади — прихід Директорії — не зупинила роботу Академії. Навпаки, вчені розраховували, що нова влада сприятиме УАН. Недарма 19 грудня 1918 р. неодмінний секретар А. Кримський від імені Академії взяв участь в урочистій зустрічі Директорії у Києві. Він навіть виступив на Софійському майдані з пафосною промовою, зазначивши, що в «Україн-

ській Народній Республіці буде жити та розвиватися вільна й незалежна наука»⁴².

В УАН планували, що після перемовин з Директорією щодо приміщень з Комерційного інституту буде виведено військових та Данський Червоний Хрест, і Академія отримає будинок інституту в своє повне розпорядження. Щобільше, розраховували і на звільнення Педагогічного музею від добровольчих дружин, що за Директорії опинилися у статусі бранців, і на передачу УАН будинку Піхотної школи «з сумезним гаєм» і Голосіївського лісу⁴³.

Після зустрічі з головою Директорії УНР Володимиром Винниченком академічна делегація — а до її складу входили В. Вернадський, А. Кримський, Д. Багалій і П. Тутковський — вийшла окриленою. Було з чого радіти: «Обіцяно од Директорії дати для Академії все, що вона прохала». А прохала Академія чимало: «Піхотну школу із 100 десятинами гаю та Голосіївський ліс, а в середині міста — одзволити Комерційний інститут от приміщеного там Червоного Хреста та в'язнів-добровольців, та Педагогічний музей — от в'язнів-добровольців, та ще окрім того дати Левашовський пансіон»⁴⁴. Улагодити всі технічні моменти від Академії спочатку була покликана комісія у складі П. Тутковського, М. Туган-Барановського та О. Левицького⁴⁵, однак її робота виявилася нерезультативною, і справи нерухомості Спільне зібрання знову перебрало на А. Кримського⁴⁶.

Чергова зустріч із представником влади — напередодні Трудового конгресу на прийомі у коменданта Києва отамана Є. Коновальця була представницька делегація у складі академіків П. Тутковського і Ф. Тарановського

³⁹ На початку 1990-х років на фасаді будинку, що зберігся, було встановлено меморіальну дошку на відзнаку цієї події, але кілька років тому її було вкрадено.

⁴⁰ Див. Протокол № 2 Спільного зібрання УАН у Києві 30 листопада 1918 р. В кн.: *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. С. 252–253.

⁴¹ Див. Протокол № 3 Спільного зібрання УАН у Києві 7 грудня 1918 р. Там само. С. 256.

⁴² Приїзд Директорії Української Народньої Республіки. Привітання організації. *Трибуна*. К., 1918. Ч. 3. 21 грудня. С. 2.

⁴³ Див. Протокол № 5 Спільного зібрання УАН у Києві 21 грудня 1918 р. В кн.: *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. С. 262.

⁴⁴ Див. Протокол № 6 Спільного зібрання УАН у Києві 28 грудня 1918 р. Там само. С. 263.

⁴⁵ Див. Протокол № 7 Спільного зібрання УАН у Києві 4 січня 1919 р. Там само. С. 265.

⁴⁶ Див. Протокол № 8 Спільного зібрання УАН у Києві 18 січня 1919 р. Там само. С. 269.

від УАН та професорів К. Воблого, Б. Кістяківського і М. Делоне від Комерційного інституту — знову завершилася обіцянками звільнення Комерційного інституту від полонених добровольців⁴⁷. Кінець кінцем, щедрі обіцянки Директорії залишилися лише обіцянками. Нічого виконано не було і в умовах наступу більшовицьких військ на Київ не могло бути виконано.

Після приходу більшовиків УАН звично використала ту саму тактику «ходіння до влади», що й за Директорії. 8 лютого 1919 р. на Спільному зібранні В. Вернадському та А. Кримському було доручено відвідати комісара освіти В. Затонського і поклопотатись, серед іншого, про приміщення. Йшлося, зокрема, про Піхотну школу, Голосіївський ліс та «будинок в центрі міста»⁴⁸.

Як занотував у щоденнику В. Вернадський, зустріч з В. Затонським 10 лютого 1919 р. залишила у нього «приємне враження», тим більше, що вони з А. Кримським «домоглися багато для АН». «Початок кращий, ніж при Директорії», — підсумовував учений⁴⁹.

Наступного дня у пресі з'явився вже згаданий вище наказ В. Затонського про передачу садиби пансіону графині Левашової Українській академії наук. Здавалося б, нарешті Академія отримала власне приміщення, можна святкувати. Однак разом з будинком постала ціла купа проблем. Вже 12 лютого тональність у щоденнику В. Вернадського змінилася. «Все виявляється неправдивим під час перевірки. Говорили [про пансіон] — пустий, діти переведені до інституту, виявилось — є пансіонерки, і зараз старанно збільшується їх число, створюється відсутня канцелярія і т. ін.»⁵⁰.

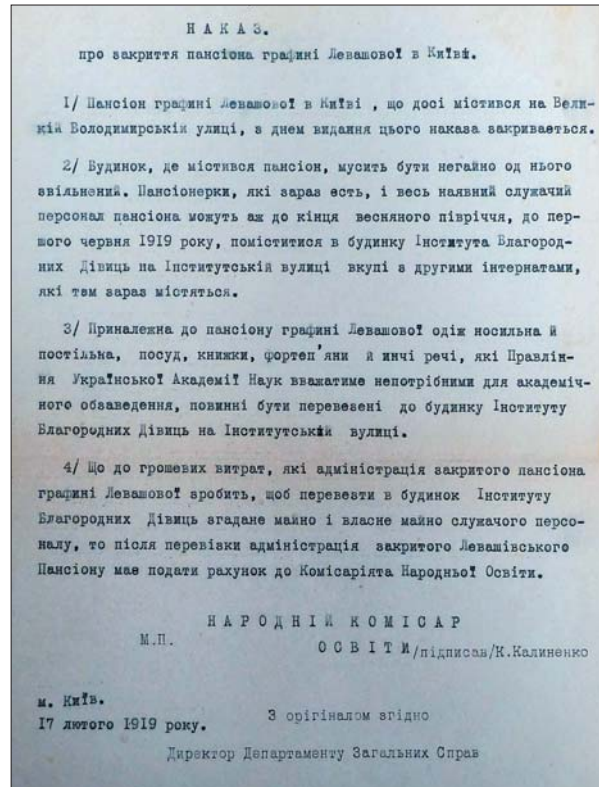
Крім того, на Спільному зібранні УАН 12 лютого 1919 р. постало питання про «юридичне становище садиби з будинком пансіону графині Левашової», що його академіки схач-

⁴⁷ Див. Протокол № 9 Спільного зібрання УАН у Києві 23 січня 1919 р. Там само. С. 270.

⁴⁸ Див. Протокол № 12 Спільного зібрання УАН у Києві 8 лютого 1919 р. Там само. С. 275.

⁴⁹ Вернадский В.И. *Дневники*. 1917–1921. С. 127.

⁵⁰ Там само. С. 130.

Наказ народного комісара освіти про закриття пансіону графині Левашової. Засвідчена копія. Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

рактизували як «неясне». Проте все-таки було вирішено «прийняти згадану садибу з будинком на володіння». Представники УАН мали оглянути будинок пансіону і вирішити, в яких приміщеннях можна розташуватися зараз, та домовитися про виселення службового персоналу закладу⁵¹.

Вчені підійшли до справи своєї першої академічної нерухомості досить ґрунтовно. Насамперед, акад. О. Левицькому було доручено «вияснити історію Левашовського пансіону». Що ж до розміщення установ УАН у будинку, то після його огляду, йдучи назустріч проханню директора пансіону, вирішили обмежитися трьома кімнатами на першому поверсі та цілим

⁵¹ Див. Протокол № 13 Спільного зібрання УАН у Києві 12 лютого 1919 р. В кн.: *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. С. 277.

другим поверхом. Решта приміщень на першому поверсі, весь третій поверх і підвали тимчасово залишалися за пансіоном до закінчення весняного семестру. «В трох кімнатах I поверху мала б міститися канцелярія правління, канцелярія неодмінного секретаря та ексектор, з вісьмох кімнат II поверху зала була б і бібліотекою, і місцем для працювання комісій, а опрочі сім кімнат могли б поділитися між трьома відділами, відповідно до їхніх найближчих потреб: вікнами на В[елику] Володимирську вулицю — Демографічний інститут, Кабінет арабо-іранської філології, Геологічний кабінет, Технічний інститут; вікнами в подвір'я — Історичний кабінет, кімната для приїжджих академіків, кімната для засідань», — ухвалило Спільне зібрання 15 лютого. Кабінет для президента вирішено було зробити, розгородивши Технічний кабінет на дві частини⁵².

Науковці, цілком інтелігентно домовляючись про тимчасове співіснування з колективом пансіону, враховували, що у приміщенні ще живуть пансіонерки та службовці, і не хотіли ускладнювати їм життя. Справді, за документами кількість вихованок на 1919 р. становила 116 осіб. Проте у пансіоні перебувала щонайбільше третина з тих, кого внесли до списків. Зважаючи на нестабільну політичну ситуацію, постійні зміни влади та загрози життю, було цілком очікувано і зрозуміло, що 30 дівчат кинули навчання та офіційно вибули. На додачу 34 пансіонерки взагалі не приїхали до пансіону, волюючи залишитися вдома у безпеці. Лише 37 дівчат повністю або частково оплатили проживання і, ймовірно, жили у пансіоні⁵³.

Не знаючи про домовленість між УАН та пансіоном, Наркомат освіти 17 лютого видав наказ про закриття пансіону Левашової. Більшовицька влада вимагала негайно звільнити будинок, пансіонерки та службовці мали переїхати до будівлі Інституту шляхетних дівчат на Інститутську вулицю. Майно пансіону було ухвалено поділити. Меблі та різне приладдя,

⁵² Див. Протокол № 14 Спільного зібрання УАН у Києві 15 лютого 1919 р. Там само. С. 278–279.

⁵³ Підраховано авторкою на основі: ДАК, ф. 90, оп. 1, спр. 3369, арк. 3–12-зв.

потрібне для Академії, залишалися в будинку, а «одіж носильна й постільна, посуд, книжки, фортеп'яни й інші речі», непотрібні для УАН, перевозилися до Інституту шляхетних дівчат⁵⁴. 20 лютого навздогін вийшов новий наказ Наркомосвіти про негайну передачу всього майна Левашовського пансіону «Комітетові по улаштуванню київських українських бурс»⁵⁵, що ще більше заплутало ситуацію. Нарешті, в перших числах березня виконувач обов'язків наркома освіти М. Салько підписав ще один наказ про негайне звільнення закритого пансіону Левашової впродовж трьох днів⁵⁶.

Незважаючи на всі ці накази, Академія не наполягала на негайному звільненні приміщень пансіону і пішла назустріч письмовим та усним проханням службовців пансіону й батьків вихованок. Певною мірою в господарському плані це було на руку УАН, адже фінансування вона спочатку не мала, а утримувати будинок було потрібно.

Ще за Директорії під час вибуху, що стався пізно ввечері 27 грудня 1918 р. у Педагогічному музеї, будинок пансіону сильно постраждав. Як повідомляла газета «Трибуна», коли до Педагогічного музею було приведено нову групу арештованих гетьманців, на людей, що стояли біля музею, з третього поверху було кинуто сім бомб. Внаслідок терористичного акту близько 60 чоловік було поранено або вбито⁵⁷. Постраждали і навколишні будинки. У пансіоні Левашової було зламано входні двері, поламано та зіпсовано 7 віконних рам, вбито аж 1290 шибок, потріскалися стелі в кількох кімнатах, а подекуди зі стель обсипався тиньк, було сильно пошкоджено вивіску пансіону⁵⁸.

Господарська частина пансіону на початку 1919 р. витрачала на ремонти доволі великі

⁵⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. I, № 26131, арк. 17.

⁵⁵ Там само, арк. 15.

⁵⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 1, спр. 44, арк. 12-зв.

⁵⁷ Загадкові бомбометателі. *Трибуна*. 1918. Ч. 9. 28 грудня. С. 3.

⁵⁸ ДАК, ф. 90, оп. 1, спр. 3161, арк. 17, 18–18-зв., 19.

суми, причому практично все йшло на лагодження шибок. У січні за скло та роботу склярів виплатили майже 17,5 тис. руб., у лютому на скло і цвяхи (очевидно, для ремонту віконних рам) та роботу склярів пішло майже 13,8 тис. руб., у березні за те ж саме — скло та роботу склярів — заплатили 16,6 тис. руб.⁵⁹

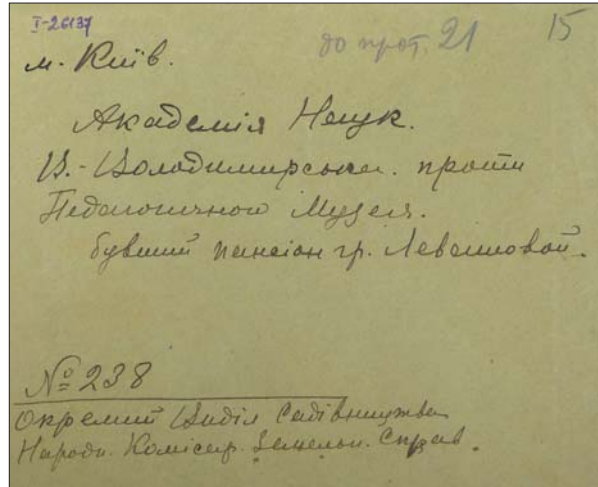
У березні УАН нарешті прояснила для себе питання законності / незаконності реквізиції будинку Левашовського пансіону, що дуже турбувало академіків. Допомогло в цьому видання Г. Александровського «Историческая записка о состоянии Киево-Фундуклеевской женской гимназии в течение первого пятидесятилетия ее существования. 1860–1910 г.», що побачило світ у Києві в 1910 р. Грунтуючись на матеріалах Г. Александровського, акад. О. Левицький на Спільному зібранні доповів про історію пансіону, наголосивши, що його було збудовано «на гроші, зібрані через громадську підмогу та допомогу з казни». Цю тезу для правової інтерпретації використав акад. Б. Кістяківський. Оскільки було з'ясовано, що пансіон був інституцією, заснованою громадсько-урядовим коштом, правознавець зробив висновок, що будинок є державною власністю, і в реквізиції пансіону на користь УАН немає ніякого порушення права на приватну власність⁶⁰.

Проте навіть короткотермінове співіснування УАН та пансіону не було безпроблемним. У квітні вибухнуло одразу кілька скандалів. Спричинені вони були з'ясуванням питання про те, хто ж є справжнім господарем садиби (термін перебування пансіону в його стінах спливав), та тіснявою, в якій працювали науковці й технічний персонал через перебування у будинку УАН пансіону.

Приводом до конфронтації став нещасний випадок. На початку квітня колишня економка пансіону А. Сярковська найняла рубачів і звеліла рубати дерева в саду садиби на дрова. Одне дерево впало й забило на смерть робіт-

⁵⁹ Підраховано авторкою на основі: ДАК, ф. 90, оп. 1, спр. 3371, арк. 61–64.

⁶⁰ Див. Протокол № 16 Спільного зібрання УАН у Києві 1 марта 1919 р. В кн.: *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. С. 285.

Конверт з адресою Української академії наук. 1919 р. Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

ника. Самовільні дії працівниці ліквідованого закладу та загибель рубача надзвичайно обурили академіків. Випадок обговорювався на Спільному зібранні 5 квітня⁶¹, а за кілька днів А. Кримський від імені УАН листовно звернувся до голови педагогічної ради Фундуклеївської гімназії та до Наркомату освіти, вимагаючи від службовців і пансіонерок звільнити будинок.

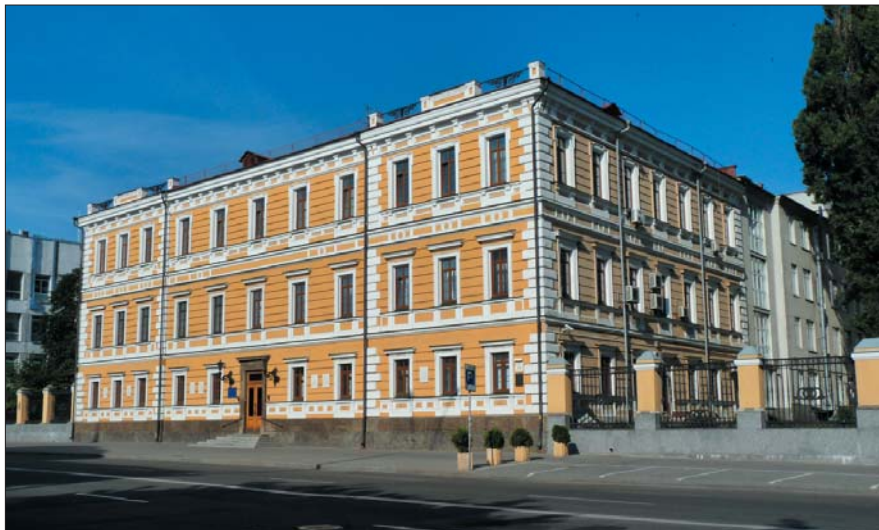
На додачу із серйозними скаргами на важкі умови праці виступили співробітники канцелярії неодмінного секретаря та правління УАН. Їм доводилося цілий день працювати у тісному приміщенні під стукіт друкарських машинок. Знаючи, що колишні начальниця й класні дами мали звільнити свої кімнати, співробітники просили виділити для канцелярії додаткові приміщення⁶².

Обмін листами між УАН та колишніми службовцями пансіону, з постійним зверненням з обох боків за підтримкою до Наркомату освіти⁶³, завершився категоричним листом

⁶¹ Див. Протокол № 22 Спільного зібрання УАН у Києві 5-го квітня 1919 р. Там само. С. 300.

⁶² ІР НБУВ, ф. І, № 26138, арк. 5.

⁶³ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 44, арк. 8–9-зв., 12–13, 15–15-зв.

Будинок Президії НАН України. Фото 2009 р.

В. Затонського від 16 квітня 1919 р. з вимогою звільнити пансіон від персоналу, вихованок перевести до Інституту шляхетних дівчат, а непотрібне Академії рухоме майно передати дитячим притулкам та інтернатам на розсуд губернського відділу Наркомосвіти⁶⁴.

І хоча в Академії почали розподіляти додаткові приміщення, які мали звільнити службовці пансіону, дехто з пансіонерок та працівників колишнього пансіону затрималися в будинку до літа. За даними господарських документів, пансіон закуповував продовольчі товари та оплачував рахунки за воду й електрику до червня, а поточний рахунок пансіону був закритий у київській конторі Державного банку лише наприкінці липня 1919 р.⁶⁵

До того ж, попри власні грізні розпорядження, Наркомат освіти і далі використовував будинок УАН як гуртожиток. Приміром, під час великодніх вакацій (у 1919 р. Великдень випав на 20 квітня) за розпорядженнями наркомату в будинку проживали учителі з Київщини, які приїхали на учительський з'їзд, а потім екскурсанти та переїжджі, які прямували до Москви і не мали де переночувати. Зважаючи на те, що на третьому поверсі на той час ще зали-

шалися ліжка та білизна закритого пансіону, правління Академії не протестувало. Однак щойно ліжка та білизну було вивезено, вже на початку травня всі звільнені кімнати були заставлені рукописно-бібліотечними та іншими науковими колекціями. Зрозуміло, ночівля в цих кімнатах стала неможливою, тим більше, що правління УАН вживало заходів для їх охорони і відмовляло всім прохачам у ночівлі⁶⁶.

Фактично від літа 1919 р. УАН стала повноправним і єдиним володарем будинку на Володимирській, 54. Почалася рутинна робота. На фасаді з'явилася вивіска «Українська академія наук». Академіки розподіляли та перерозподіляли приміщення між різними відділами, інститутами, комісіями та кабінетами (часто не без скандалів та інтриг), у різний спосіб збирали до будинку меблі та обладнання. У травні 1919 р. завдяки реквізованому в якомусь із приватних приміщень телефонному апарату Академія отримала і телефон⁶⁷.

Проте чергова зміна влади — захоплення Києва Добровольчою армією генерала А. Денікіна 31 серпня 1919 р. — підважила не лише належність будинку колишнього Левашовського пансіону Академії, а й до певної міри

⁶⁴ Там само, арк. 14.

⁶⁵ Див. ДАК, ф. 90, оп. 1, спр. 3371, арк. 3, 11-зв. — 21, 66–69, 76.

⁶⁶ Див. Протокол № 25 Спільного зібрання УАН у Києві 3-го травня 1919 р. *Володимир Іванович Вернадський і Україна*. С. 312.

⁶⁷ ІР НБУВ, ф. І, № 26142, арк. 4.

саме існування УАН. Новий політичний режим одразу скасував усі декрети радянської влади і навіть знову запровадив старий (юліанський) календар і петроградський час⁶⁸. Отже, всі установи (і Академія серед них), які діяли відповідно до радянських постанов, вважалися ліквідованими.

Для того, аби донести керівництву Збройних сил Півдня Росії інформацію про Академію і переконати в доцільності її існування, до Ростова-на-Дону, де розташовувалася Особлива нарада (уряд), за рішенням Спільного зібрання УАН виїхали академіки Б. Кістяківський та С. Тимошенко, згодом до них приєднався президент УАН В. Вернадський. Неодноразові розмови вчених з денікінськими урядовцями, записки В. Вернадського, подані до Особливої наради та генералу А. Денікіну, його статті й інтерв'ю про УАН та її значення, зрештою, зустріч В. Вернадського з А. Денікіним (відбулася 30(17) вересня 1919 р.) кінцем дозволили дійти певного компромісу. Академія як установа зберігалася (її було вирішено переформатувати у Київську академію наук), хоча при цьому втрачала свій статус найвищої української державної наукової установи. Водночас державне фінансування УАН було припинено, Спільне зібрання після 26(13) вересня 1919 р. не збиралося.

Паралельно робилися спроби позбавити Академію її нерухомості. Стара адміністрація пансіону графині Левашової, зацікавлена у поверненні будинку та відновленні роботи пансіону, скористалася наказом про скасування радянських декретів. Апелюючи до того, що цим наказом анульовано і розпорядження Наркомату освіти УСРР про передачу УАН будинку, адміністрація колишнього пансіону звернулася до виконувача обов'язків попечителя Київської навчальної округи Є. Спекторського з проханням посприяти якнайшвидшому звільненню приміщення від академічних установ. Є. Спекторський, зі свого боку, 17(4) вересня надіслав відповідного листа В. Вернадському,

уточнюючи терміни звільнення приміщення «без порушення інтересів Академії»⁶⁹.

Домовленість про реорганізацію УАН у Київську академію наук, створення в жовтні 1919 р. Комітету охорони майна Академії та взяття В. Вернадським на себе обов'язків з охорони цього майна і, зокрема, будинку на Володимирській, 54, а також наступні перемовини з Міністерством народної освіти, у відданні якого перебував будинок, загальмували виселення академічних установ з колишнього Левашовського пансіону. Більше того, на будинку й надалі висіла вивіска «Українська академія наук».

Щоправда, в ніч на 4 листопада (22 жовтня) 1919 р., тобто через два місяці після захоплення Києва денікінцями, стався прикрий інцидент. Як повідомляла київська газета «Промінь», о третій годині ночі «група озброєних людей викликала дворника Академії наук і звеліла йому зняти вивіску академії. Дворник ізлякавшись зброї вивіску зняв»⁷⁰. Ця нічна витівка п'яних офіцерів-гультяїв спричинила відповідну заяву Комітету охорони майна Академії, в якій повідомлено про образу інституції та завдання їй матеріальної шкоди. Пізніше в історіографії під впливом написаного акад. А. Кримським емоційного «Звідомлення про діяльність Української академії наук у Києві до 1 січня 1920 р.» цей випадок був значно перебільшений, хоча його аж ніяк не можна кваліфікувати як «кричущий»⁷¹. Це, скоріше, був вияв побутового, а не офіційного антиукраїнства.

⁶⁹ В.І. Вернадський і Україна: з листування. Кн. 2: К–Я. Офіційне. Родинне. К., 2019. С. 523.

⁷⁰ Напад на Академію наук. *Промінь*. К., 1919. № 28. 22 жовтня (4 листопада). С. 1.

⁷¹ Див., напр.: Маньківська Т.О. Антиукраїнська політика денікінського режиму в Україні (червень – грудень 1919 року). *Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]*. Серія: *Історія та географія*. Харків, 2010. Вип. 38. С. 32; Потоцький В.П. Мовна політика Денікінського режиму у великих містах України. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. Харків, 2018. Т. 26. С. 154 та ін.

⁶⁸ Див.: Приказ военного губернатора г. Киева № 2. *Киевлянин*. К., 1919. № 1. 21 августа. С. 2.

Попри зняту вивіску, Академія в будинку на Володимирській працювала. Щобільше, працювала навіть під своєю назвою. Доказом цього є інформація у аж ніяк не прихильній до української справи київській газеті «Русь» від 20(7) листопада 1919 р. про візит голови британської військової місії при Збройних силах Півдня Росії генерал-лейтенанта Ч. Бріггса до Української академії наук та огляд ним «видань Української національної бібліотеки»⁷².

Наступна зміна влади — захоплення Києва Червоною армією 16 грудня 1919 р. — скасувала вже денікінські накази. 19 грудня в будинку колишнього Левашовського пансіону знову відбулося Спільне зібрання УАН. Відтоді вчені

⁷² Ген. Бриггс вь музеѣ и вь Украинской Академіи Наукъ. *Русь*. К., 1919. № 69. 7 ноября (20 ноября). С. 2.

комунікували вже з радянською владою, виконуючи її розпорядження щодо роботи Академії в нових умовах, вибиваючи необхідне фінансування та нові приміщення.

Крапку у справі передачі будинку на Володимирській, 54 Академії поставила постанова Раднаркому УСРР «Про Українську академію наук» від 25 січня 1921 р. Тоді у підписаному головою Раднаркому УСРР Х. Раковським акті за Академією закріплялися будинки колишніх 1-ї Київської гімназії та пансіону Левашової⁷³. Відтоді будинок на Володимирській, 54 остаточно став академічним.

⁷³ Постанова Раднаркому УСРР «Про Українську академію наук» від 25 січня 1921 р. *Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали*. С. 265.